

ד"ר יעקב רבינוזון

טריפה באדם^{2.1}

המושג טריפה מופיע בהלכה בשני תחומים שונים. תחום אחד הוא הלכות טריפות בבעלי חיים, שם מובנו בהמה, חיה או עוף הנוטים למות מחמת חבלות או מחלות מסויימות. בדרך כלל מדובר בתוחלת חיים של עד שנים עשר חודש.³

החבלות והמחלות השונות מנויות במשנה ובגמרא.⁴ הרמב"ם מסכמן בפרוט רב ומציין שבעים סוגי טריפות בבהמה.⁵

תחום שני בהלכה בו מופיע המושג טריפה זהו אדם, המוגדר כטריפה. הגמרא במסכת סנהדרין⁶ קובעת שההורג את הטריפה פטור. הרמב"ם הדגיש שפטור זה הינו רק בדיני אדם,⁷ ומלשוננו משמע שחייב בדיני שמים.⁸ גם מונח זה - טריפה באדם, יש לבדוק מהי הגדרתו.

1. פרק מתוך עבודת גמר כמילרי חלקי של הדרישות לשם קבלת תואר ד"ר לרפואה (M.D.) מטעם הפקולטה לרפואה, ביה"ס לרפואה ע"ש סאקלר, אוניברסיטת תל-אביב.
2. ראה: י. אילני, הערה בנושא טריפה באדם. אסיא מ"ד, 54-55. - העורך.
3. מסכת חולין נז, ב'. במשנה (חולין ג', א') מופיע המונח "טריפה אינה חיה" ובגמרא שם נז, ב', נחלקו בשעור שאפשר לה לחיות (ונפקא מינה לספק טריפה שחיה יותר משעור זה, שאז ידוע שלא נטרפה). לדעת רבי מדובר בפרק זמן של שלושים יום, לדעת רשב"א עד שנים עשר חודש. לעומתם תנא דברי רבי ישמעאל חולק עקרונית וסובר ש"טריפה חיה" (חולין מב, א'). להלכה פוסקים שאין טריפה חיה שנים עשר חודש.
- לגבי פרק זמן זה של י"ב חודש נחלקו הראשונים מה מקורו. יש דעה שזוהי סברא, שהיות ותלה הכתוב בחיות, יש לומר שהיא חיה פרק זמן של שנה כך שעוברים עליה כל עונות השנה ותעמוד במצבי מזג אויר קר וחם לח ויבש (יראים סימן סו). לעומתם יש שכתבו שפרק זמן זה נובע מנסיונות מעשיים בהם בדקו חז"ל הרבה בעלי חיים שחלו במחלות אלו, ומצאו שלא חיו יותר משנים עשר חודשים ועל פי זה קבעו את פרק הזמן הזה (רמב"ן ור"ן מסכת חולין תחילת פרק שלישי).
4. חולין מב, א', במשנה; ובגמרא שם עמ' ב'.
5. רמב"ם, הלכות שחיטה פרק י' הלכה ט'.
6. סנהדרין עח, א'.
7. רמב"ם הלכות רוצח פרק ב' הלכה ח'.
8. בילקוט שינויי נוסחאות שברמב"ם מהדורת פרנקל, מובא שכן הגירסא בחלק מכתבי היד, שחייב בידי שמים. כך גם הבין ברמב"ם הגרי"ז סולובייצ'יק, חידושי הרי"ז הלוי, הלכות רוצח פרק א' הלכה ג', ועוד אחרונים - ראה בספר המפתח לרמב"ם שם. כך כתב גם המאירי לסנהדרין דף נז עמ' ב' ד"ה וכן לענין שפיכות דמים, שחייב בדיני שמים. בהקשר זה צריך לציין שהאחרונים נחלקו מהו האסור המדויק של הורג טריפה. יש סוברים שההורג טריפה עובר על הלאו לא תרצח (רי"ז הלוי שם; אג"מ חו"מ ח"ב ס' סט אות ד'; ציץ אליעזר חלק י' סימן כה פרק כז; הרב פרימר, הלכה ורפואה כרך ד' עמ' רצא-שכט) ויתכן שאף חל אז הכלל של "יהרג ואל יעבור" (אג"מ שם). אמנם יש חולקים וסוברים שאין אסור לא תרצח בהריגת טריפה: המנ"ח (מצוה ל"ד ד"ה גם נראה דהחובל בחבירו) כתב שעובר משום "לא יוסיף" כדין החובל. ובמקום אחר (מצוה נא) הוסיף המנ"ח שההורג טריפה אינו חייב אפילו

בגמרא במסכת סנהדרין מוזכר שטריפה הוא אדם שנחתכו סימניו,⁶ היינו הושט או הקנה.⁹ אולם יש לבחון האם גם שאר סימני טריפות בבהמה מהווים סימני טריפה באדם. בנקודה זו ישנן מספר דעות בראשונים. הר"י מגאש,¹⁰ רש"י¹¹ ועוד מפרשים⁹ כתבו שכל הטריפות שמנו חכמים בבהמה, הן טריפה גם באדם. מפרשים אחרים כתבו שעקרונית אמנם זהים טריפות אדם וטריפות בהמה, אך זה רק באברים בהם אין הבדל אנטומי בין אדם לבהמה. אך במקומות בהם יש הבדל אנטומי (כגול בחוזקו של הקרום התחתון של המוח שבאדם הוא קשה וחזק יותר) יתכנו הבדלים בין אדם לבהמה.¹²

ישנם ראשונים שחילקו באופן עקרוני בין אדם לבהמה וטענו, שהגדרת טריפה באדם שונה מהגדרת טריפה בבהמה כי לאדם יש "מזל"¹³ ולכן יש לו יותר חיות. לכן יתכן שמום מסוים בבהמה יהפוך אותה לטריפה, אך באדם לא (למרות שהמבנה האנטומי של אותו אבר באדם זהה למבנהו בבהמה).¹⁴

גם הרמב"ם מתייחס לטריפה באדם וכותב: "וכל אדם בחזקת שלם הוא וההורגו נהרג עד שיודע בודאי שזה טריפה ויאמרו הרופאים שמכה זו אין לה תעלה באדם ובה ימות אם לא ימיתנו דבר אחר".¹⁵

בהקשר לרמב"ם זה ציין ד"ר י. אילני¹⁶ מחלוקת אחרונים כיצד להסביר את דעת הרמב"ם: ישנם סבורים¹⁷ שטריפת אדם מוגדרת רק בשלוב שני התנאים שהם:

בדיני שמים. כך גם טוען הרב ישראלי (עמוד הימיני ס' לב אות ב'); יש טוענים שכלפי טריפה יש מצות עשה של הצלה, או לאו של "לא תעמוד על דם רעך" כשנמנעים מלהצילו, ולכן ההורג טריפה מבטל מצות הצלה אף שאיננו עובר על איסור של "לא תרצח" (הרב ז"נ גולדברג, עמק הלכה אסיא עמ' 64-83).

9. יד רמ"ה, לסנהדרין שם (הערה 6), אח"כ הביא פרוש נוסף. וראה ברש"י שם.

10. הר"י מגאש מובא בשיטה מקובצת למסכת בבא קמא כו, ב'. וראה ביחס לדבריו בדברי הרש"ז אויערבאך בנשמת אברהם, יורה דעה סימן שלט ס"ק א' בהערה 3.

11. מכות ז', א', ד"ה אם.

12. תוספות, חולין מב, ב', ד"ה ואמר.

13. מושג זה שלאדם יש מזל כנגוד לבהמה, מופיע בהלכה לא רק בהקשר להגדרת טריפה. ראה שבת נג, ב', לגבי הלכות הוצאה בשבת. שם מבואר שקמיע שידוע שמרפא אדם חולה מותר לאדם לצאת בו ברה"ר בשבת. אך בבהמה נשאר אסור של שביתת בהמתו, משום שלא ברור שירפא גם בהמה, כי "אדם דאית ליה מזלא מסייע ליה, בהמה דלית לה מזלא לא מסייע לה" וראה עוד מסכת בבא קמא דף ב' עמ' ב' לגבי שור מועד לנגוח בהמה, שאינו מועד לאדם "דאית ליה מזלא". אמנם ראה שם ברש"י שתי לישנות.

14. ר"ת, בתוספות חולין שם (הערה 12).

15. רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש פרק ב' הלכה ח'.

16. ד"ר י. אילני, הערה בנושא טריפה באדם. אסיא מד, ניסן תשמ"ח, עמ' 54-55 (חלק מתוך עבודת גמר בנושא: היחס לחולה הנוטה למות, הוגשה לאוניברסיטה העברית, ירושלים, תשמ"ח). וראה גם הערת העורך, תחומין חלק ג' עמ' 535.

17. אגרות משה ח"ג יו"ד סימן לו. וראה גם בציץ אליעזר חלק טז סימן לב.

א. שיהיה בו אחד מי"ח המומים המטריפים בהמה.

ב. שיאמרו הרופאים שאין תרופה למחלתו, ואינו יכול להמשיך לחיות.

תנאי שני זה, הוא יחודי להגדרת טריפה באדם בלבד.

לעומתם יש מנסים¹⁸ ללמוד ברמב"ם שדי בתנאי השני להגדיר טריפת אדם. כלומר שכל מחלה קטלנית אשר אין לה תרופה הופכת את האדם לטריפה. הם תולים דבריהם באחיעזר.¹⁹ בניגוד לדעתם, ד"ר אילני לומד בדברי האחיעזר, שלדעת הרמב"ם דרושים שני התנאים להגדרת אדם כטריפה.

על מנת לברר את דעת הרמב"ם, חשוב לציין מקום נוסף בו ישנה התייחסות למונח "טריפה" באדם.

במסכת בכורות מציינת המשנה מומים רבים הפוסלים כהן מלשמש בעבודה. נאמר במשנה²⁰: "ואלו כשרין באדם ופסולין בבהמה: אותו ואת בנו וטריפה ויוצא דופן..." כלומר, על אף שבהמה טריפה פסולה להקרבה,²¹ כהן שהוא טריפה כשר לעבודה.

כך פוסק גם הרמב"ם בהלכות ביאת מקדש²² לגבי מומי כהנים: "אין פוסל באדם אלא מומין שבגלוי, אבל מומין שבחלל הגוף כגון שניטל כוליתו של אדם או טחול שלו או שניקבו מעיו אע"פ שנעשה טריפה עבודתו כשירה..." הרמב"ם מדבר כאן על מחלות הגורמות לאדם שיעשה טריפה ומציין שלוש דוגמאות: א. ניטל כוליתו. ב. ניטל הטחול שלו. ג. נוקבו מעיו. שתי הדוגמאות הראשונות אינן נמנות במשנת "אלו טריפות בבהמה"²³. ואדרבה, הן נמנות שם במשנה של "ואלו כשרות בבהמה..."

ניטל הטחול ניטלו הכליות..."²³. יוצא אם כן, שלדעת הרמב"ם הגדרת²⁴ טריפה באדם, כוללת גם מצבים בהם בהמה לא היתה נטרפת.²⁵

18. הרב הרש"ר, הלכה ורפואה כרך ב' עמ' מ"ט; הרב פרימר, הלכה ורפואה כרך ד' עמ' ש"ג.

19. שו"ת אחיעזר יו"ד ס' ט"ז אות ו'.

20. מסכת בכורות פרק ד' משנה ד'.

21. ראה רמב"ם הלכות אסורי מזבח פרק ב' הלכה י', ובכס"מ שם.

22. הלכות ביאת מקדש פרק ו' הלכה ד'.

23. משנה חולין פרק ג'.

24. אלא אם כן נחלק בין הגדרת טריפה באדם בנוגע להלכות מומי כהנים, לבין הגדרת טריפה באדם בנוגע לתחומים אחרים - דבר שאינו מסתבר כלל.

25. וטמון בכך חידוש מסוים, שכן השיטות שהובאו לעיל (הע' 9-12) דיברו על טריפה באדם רק בהקשר למחלות ומומים הגורמים לטריפה בבהמה. י"א שכל י"ח טריפות (ר"י מגאש, רש"י) או חלק מתוך י"ח טריפות (ולא כולם כי מבנהו האנטומי של אדם שונה; כי "אית

המסקנה המתבקשת לכאורה היא שהרמב"ם מבין שהמושג "טריפה" באדם מתייחס לחולה שלפי דעת הרופאים אין לו רפואה (וכדבריו בהלכות רוצח הנ"ל¹⁵), ללא קשר לסימני טריפה האמורים בבהמה. שהרי הדוגמאות שהרמב"ם מציין מתיחסות למצבים שלא מאפשרים חיים מבחינה רפואית (לדעת הרמב"ם, בזמנו²⁶) אף שאינם כלולים בין הטריפות בבהמה.

אם הבנה זו ברמב"ם נכונה, יוצא שיש ראייה מדברי הרמב"ם עצמו, שדי בתנאי השני להגדרת טריפת אדם - כלומר די בחוות דעת רפואית שהמחלה הזו, לא מאפשרת חיים, ושלא כהבנת ד"ר אילני ברמב"ם שדרוש גם התנאי הראשון.

אמנם, עדין יתכן לומר שלא כל מחלה חשוכת מרפא הופכת את האדם, לשיטת הרמב"ם, לטריפה. יתכן שרק המחלות בהן ישנה פגיעה אנטומית ברורה (כמו הדוגמאות אותן מציין הרמב"ם - ניטל הטחול, ניקבו מעיו וכיו"ב) יכנסו לקטגוריה זו. מחלות חשוכות מרפא ללא פגיעה באבר ספציפי (כגון: ממאירויות המטולוגיות מסוימות) אולי לא יגדירו אדם כטריפה. אם כך, עדיין דרושים שני תנאים על מנת להגדיר חולה כטריפה: א. שיהיה בו מום אנטומי ברור (בדומה ל"ח טריפות שבבהמה). ב. חו"ד רפואית שאין תרופה למחלתו ואינו יכול להמשיך לחיות כך.

על כל פנים, לכאורה מפורש ברמב"ם שישנם מצבים נוספים מעבר ל"ח טריפות שבבהמה, בהן יוגדר אדם כטריפה.

אולם יתכן שניתן להבין את דברי הרמב"ם אחרת. יתכן שהמילים ברמב"ם: "אע"פ שנעשה טריפה" מתייחסים רק לדוגמא האחרונה - "או שניקבו מעיו"²⁷, וא"כ אין ראייה מכאן לסתור את דעתו של ד"ר אילני.

ליה מזלא" - ראה לעיל). כאן, הרמב"ם מדבר על מחלות נוספות (מחוץ ל"ח טריפות שבבהמה) שהופכות אדם לטריפה.

26. יש מקום לדון בדוגמאות אלו שכן כבר בגמרא מוזכרת אפשרות של חיים ללא טחול ראה סנהדרין דף כא עמ' ב' "וחמישים איש רצים לפניו - כולן נטולי טחול..." (וראה בתרגום למגילת אסתר פרק ח' פסוק י'). גם לגבי כליות יש מקום לדון שכן לכאורה כוונת הרמב"ם שניטלה כליה אחת (כוליתו - לשון יחיד), במצב כזה ודאי שניתן לחיות. (וראה לגבי חסר כליות בבהמה: ספר אסיא ה' עמ' 55 הערה 2; ספר אסיא ו' עמ' 264-265) וראה הע' 27.

27. כך גם יפתר הקושי שצויין לעיל (הערה 26) שכן מי שניטלה כליה או טחול שלו, לא מוגדר לפי הבנה זו כטריפה. בכך אף תיושב שאלה נוספת: המשנה בבכורות הנ"ל (הערה 20) משווה בין אדם לבהמה ומציינת שישנם דברים שפוסלים בבהמה (כגון אותו ואת בנו, או טריפה) אך מאידך כשרים באדם (וכפי שבאר הרמב"ם - משום שאינם מום שבגלוי). בין שאר הדוגמאות שציין הרמב"ם לטריפה באדם הזכיר מצבים שאינם אוסרים בהמה (ניטלה כוליתו או הטחול). ואם כן מצבים אלו לא יכולים לשמש בתור דוגמאות להגדרת המשנה "כשרים באדם ופסולים בבהמה". (דבר דומה הקשתה הגמרא בבכורות מה: על דברי המשנה ש"אותו ואת בנו כשר באדם ופסול בבהמה" ושאלה הגמרא, הרי אותו ואת בנו לא נוהג בזכרים, ואם כן גם בבהמה אב ובן לא פסול בדיוק כמו שכשרים באדם כהן ובנו לעבודה. עיי"ש שהעמידה הגמרא את המשנה כמ"ד שאותו ואת בנו נוהג גם בזכרים). ואמנם בפ"ה מ' מציין הרמב"ם מומי טריפה "קלאסיים" - ניקבו המעינים והמרה. והדברים

לאור האמור מסתבר שהגדרת טריפה באדם תלויה הן בסוג המחלה והן בפרוגנוזה לגבי תוחלת החיים.²⁸ לרוב הראשונים מדובר באחת בפגיעות המטריפה בהמה, ואולי כך גם דעת הרמב"ם. מצבים אלו הינם מצבים כירורגיים או טראומטיים.²⁹ כיום ניתן לטפל בחלק גדול ממצבים אלו ביעילות ומשום כך יתכן שישתנו הדינים ביחס לחולים המצויים במצבים אלו. וכפי שמעיר הרב מ. הרשלר¹⁸ שבימינו קשה מאוד לקבוע למי יש דין טריפה. והביא בשם החזון איש³⁰ שכתב שבימינו לא ניתן לקבוע שאדם הוא טריפה כי יכולה להמצא תרופה למחלות, וזו לשונו: "מיהו שאר טריפות לא ידענו באדם... דאדם מקבל רפואה יותר מבהמה... ובזה נתיישב הא דמעשים בכל יום בזמננו, שמנתחים הרופאים במעיים ומתרפא החולה וחי חיים שלמים וקיימים, ולכן נפל בבירא בזמננו דין עדות בשאר טריפות. ואם הרופאים אומרים שאין כיום רפואה ידועה..., גם כן אי אפשר לסמוך כיון שבעצם יש לה רפואה, אולי נזדמן לו סם רפואה ע"י איזה רופא...". דבר דומה כתב גם הרב פיינשטיין: "ובזמננו ידוע לכל העולם כולו שאיכא הרבה דברים מעניני טריפות שחיים חיי בריאים וגם חיים ארוכים לפי הדור ומגיעים גם לגבורות ואף ליותר, דהא עושין הרופאים חתוכים בבני מעים... וכך עושין נתוחין ומתרפאים גם כשחותכים חלק מהבני מעים כשנעשה שם מכה שאי אפשר לרפאותה, ועושין אף בריאה חתוכין כשאיכא מכה שא"א לרפאותו בסממנים. וידוע שהרבה אינשי שעשו להם נתוחים כאלה והם אנשים בריאים עוסקים במלאכתן כאנשים בריאים...".³¹

אמנם, עדיין ישנם מצבים ומחלות הגורמים במהלכן, לעיתים, למומים המתוארים במשנה שאין להם עדיין רפואה. לדוגמא מחלות ממאירות הגורמות לפגיעות אנטומיות בריאות, או גדולי המעי הגורמים להתנקבותו. במצבים כאלו אם לא קיים טיפול מרפא, מסתבר שיוגדר אז כטריפה.

מתאימים להסבר האחרון ברמב"ם שניטל הטחול או הכליה אכן אינם נעשים טריפה גם באדם. וראה עוד ברמב"ם בימ"ק ז, יב.

28. לדעת ר"ת (בתוס' זבחים, דף קטז עמ' א', ד"ה ודילמא) תוחלת החיים של אדם טריפה יכולה להמשך יותר מי"ב חודש. וראה עוד בב"ש אבהע"ז ס' יז ס"ק צו שחילק בין סוגי טריפות שונים. וראה בנשמת אברהם יורה דעה סימן כט אות א'.

29. הרב י. יעקובוביץ, בדין אם מותר לקרב מיתתו של חולה נואש הסובל יסורים קשים. הפרדס, שנה לא חוברת א' סימן ו'.

30. חזון איש יורה דעה סימן ה' ס"ק ג'. וכך גם בחזון איש נשים, הלכות אישות ס' כ"ז ס"ק ג'.

31. הרב פיינשטיין, אגרות משה, חושן משפט חלק ב' סימן עג אות ד'. מכאן נובע כי הטפולים והנתוחים המודרניים מוציאים את החולה מהכלל של "טריפה אינה חיה י"ב חודש" שכן כעת יכול לחיות חיים מלאים, אך עדיין יתכן שיהא מוגדר כטריפה. וראה בהרחבה בנקודה זו בציץ אליעזר חלק טז סימן ל"ב אות א'.